

portions, that is. an indication of the size is given), phraseological constructions, which emphasize metropolitan's language. The article determines, that rhetorical questions, exclamation sentences, which added excessive expressiveness are an important means of argument impact on men or women in the letters of Ivan Ohienko and provide a mechanism for pragmatic impact on gender model of the world. Ivan Ohienko used attitudinal, instructive sentences in almost every letter to men or women. Mostly etiquette formulas of the requests are accompanied by imperatives (with request, will you please, you are welcome). The article acknowledges that emotional explanations and deeper exposure of internal emotions of Ivan Ohienko to the depicted events are displayed through the usage of situational lexical and stylistic tools (specifically irony, which provides displaying of the specific form of critical reality perception), insert constructions, repetitions, etc. Ivan Ohienko is characterized as a skilled literary critic, editor, stylist, describing the accomplishments of his female colleagues, friends, in the letters to women.

Key words: epistolary, evaluative vocabulary, communicative behavior, gender characteristics, etiquette formula, diminutive, imperative, irony.

Отримано: 30.10.2020 р.

УДК 811.161.2-26:001(477)Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.125-130

Інна Яремчук

ORCID 0000-0002-3024-5143

кандидат філологічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО СТИЛЮ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті проаналізовано особливості мовного стилю видатного українського вченого, професора Івана Огієнка. Наведено та проаналізовано стилістичні засоби виразності мови видатного мовознавця. Встановлено, що Іван Огієнко зробив великий внесок у розвиток стилістики української мови.

Ключові слова: автологія, виразність, експресивність, мова, прагматичність, стиль.

Іван Огієнко – видатний громадський і державний діяч, український мовознавець, філософ, історик, педагог, письменник, літературознавець, перекладач, книгознавець, редактор, богослов, теоретик канонічного права, есеїст... Спадщина ученого – визначальне, неперевершене, глобальне явище в історії вітчизняної культури та світової гуманітарної думки. Важко визначити, у якій іпостасі Іван Огієнко залишив найвагоміший слід. Цінними є не лише роздуми, міркування вченого, а й особливості стилю їх викладу.

Науковий доробок Івана Огієнка привертає увагу багатьох дослідників. Чимало мовознавців, літературознавців, філософів, публіцистів, психологів, педагогів, краєзнавців, бібліографів вивчали діяльність Івана Огієнка: А. Алексюк, О. Біла, С. Білокінь, А. Богуш, С. Болтівець, А. Бурячок, С. Вардеванян, С. Гальченко, Я. Ганіткевич, С. Генік, В. Головченко, О. Гривнак, Т. Гришенкова, Н. Дічек, Н. Жук, М. Жулинський, О. Завальнюк, В. Задорожний, Т. Ківшар, Л. Клименко, Ю. Ковалів, О. Ковтун, А. Колодний, Б. Кобзар, І. Кубинська, Л. Кудрик, І. Кучинська, М. Левківський, Л. Ляхоцька, В. Ляхоцький, В. Майборода, Г. Макренко, С. Мартиненко, А. Марушкевич, В. Мацько, О. Мишанич, О. Музичук, Н. Ничкало, О. Новак, М. Онуфрійчук,

Г. Опанасюк, Л. Орехова, О. Пальоха, В. Пашенко, Л. Підвисоцька, Л. Полюга, Ф. Погребенник, В. Постовий, Л. Рева, Т. Роняк, Г. Сагач, Г. Сікора, М. Скалецький, Є. Сохацька, Д. Степовик, М. Тимошик.

У численних працях досліджується мовознавча діяльність Івана Огієнка: з фонетики (А. Кононенко, Й. Якимович); діалектології (Й. Дзендзелівський), культури мови (Н. Захлюпана, Й. Якимович), акцентології (В. Задорожний), переклад І. Огієнком Святого Письма (В. Рожко) та ін. На сучасному етапі чимало кандидатських дисертацій присвячено дослідженню діяльності Івана Огієнка (Л. Кучинська, Л. Ляхоцька, А. Марушкевич, Г. Опанасюк, О. Гривнак, Т. Роняк, З. Тіменник).

Один із дослідників наукової спадщини Івана Огієнка М. Тимошик наголошує: «Навіть побіжний перелік головних ділянок з таких галузей знань як мовознавство, літературознавство, історія, культура, релігієзнавство, красне письменство, де він залишив своїми дослідженнями помітний слід, а також результативна багатогранна редакторська, видавнича, перекладацька, епістолярна діяльність не може не викликати справжнього подиву і захоплення від усвідомлення того, що це могла зробити одна людина. Адже коли б видати всю наукову, публіцистичну, перекладацьку та епістолярну спадщину Огієнка, – вона б склала щонайменше добру сотню томів. І всі вони, без винятку, слугували б сьогодні на таку довгоочікувану, і, здається, вже наповнену конкретним змістом національну ідею, і на утвердження процесів українського державотворення» [11, с.38].

Метою статті є аналіз особливостей стилю наукового доробку Івана Огієнка, визначення його внеску у формування стилістики української мови.

Вагомим внеском для нормалізації стилістики української мови є «Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення літературної мови» Івана Огієнка [9]. Словник містить ряд стилістичних вказівок, матеріали для історичного розуміння правопису, літературні варіанти вживання граматичних форм.

Наприклад, Іван Огієнко намагався виокремити найкращий варіант слова з усіх вживаних: *вексльовий* – *векселевий*, *визвляти* – *визволяти*, *гладчати* – *гладшати*, *ефектовний* – *ефектний*, *континувати* – *продовжувати*, *нарешити* – *на кінець*, *напримір* – *наприклад*, *нешпори* – *вечірня*, *очевидно* – *певне*, *ошибка* – *помилка*, *перепрашати* – *перепрошати*, *передержка* – *поправка*, *перемінка* – *перерва*, *повисуватися* – *слухатися*, *подання* – *прохання*, *розвозка* – *розвіз*, *смирно* – *покірну*, *ум* – *розум*, *хлопоти* – *клопоти* [9].

Автор неодноразово звертає увагу читача на норму правопису слів: *авторитетний*, а не *авторитативний*; *агитувати* – *агитирувати*; *азіят* – *азіат*; *апелювати* – *апелірувати*; *банкрот* – *банкрут*; *блідий* – *блідний*; *вимагання* – *вимогання*; *воротний* – *воротний*; *енергійний* – *енергічний*; *канівець* – *каневець*; *корисний* – *користний*; *от* – *вот*; *показчик* – *показник*; *помер* – *умер*; *суворий* – *суровий*; *університет* – *універзитет*; *форма* – *хвора*; *характерний* – *характеристичний*; *широкий* – *шерокий* [9].

Вчений зауважує на відмінність наголосів слів: *азбука* – *азбука*, *балакати* – *балакати*, *батьківський* – *батьківський*, *грамота* – *грамота*, *гризота* – *гризота*, *декан* – *декан*, *доцент* – *доцент*, *знавець* – *знавець* [9].

В сучасній стилістиці закріпилося чимало пропозицій нормативних слів Івана Огієнка. Головними ознаками будь-якої літературної мови вчений вважав чистоту, унікальність, правильність, ясність форми, багатство форм, колоритність.

«Рідна мова» Івана Огієнка є також знахідкою для вивчення стилю автора. Водночас, аналіз матеріалу наукового доробку дає змогу сучасним лінгвістам вирішувати актуальні мовознавчі питання.

Мовний стиль Івана Огієнка є відносно автологічним і водночас експресивним. Услід за І.В. Арнольд, під стилістичним прийомом автологія (мінус-прийм)

ми розуміємо надмірну простоту опису з використанням слів тільки в прямому, номінативному значенні [1, с.124]. Причиною використання прийому автології у текстах є прагматична спрямованість адресанта на те, щоб адресатові краще передавалася думка про сутність, які важко піддаються вербалізації, на ціннісне ставлення до неї адресата, а також щоб полегшити адресатові розпізнання етичних цінностей.

Мова Івана Огієнка є простою, автологічною; слова вжито переважно в прямому номінативному значенні. Наприклад, автологічна лексика є характерною для щомісячного науково-популярного часопису І. Огієнка «Рідна мова»: *«Ми не знаємо своєї літературної мови. Багато причин зложилися на те, але й не остання з них: ми не вчимося своєї літературної мови. Не вчимося так, як вчимося інших наук: тільки й постійно. Гріше того: ми звичайно й не відчуємо природної потреби вчитися своєї літературної мови, бо все і всі вважаємо, що добре її знаємо й без науки. Інших мов – вчимося. Свою й без науки знаємо...»* [7, с.90]. Передмові «Українського стилістичного словника» Івана Огієнка також притаманна автологічна лексика: *«Одне бажання було найголовнішим у автора при складанні цієї книжки, – бажання дати до рук нашого широкого громадянства працю корисну, котра навчила б його справді чистої, на власних основах збудованої, літературної мови, а тим самим і привчила б його більше любити та реально шанувати мову свою рідну, цю найпершу ідеальну життєву Народу, як окремої нації»* [9, с.11].

Мові Івана Огієнка характерні значні за обсягом роздуми, в яких присутня емоційна експресивність. У стилістиці емоційна експресивність виявляє себе в емоційно-забарвлених звертаннях і закликах, відступах, риторичних питаннях, окличних інтонаціях. Під поняттям «експресивність» розуміємо властивість тексту або частини тексту передавати зміст із підвищеною інтенсивністю, і її результатом є емоційне або логічне посилення, яке може бути або не бути образним [1, с.63]. Отже, експресивність – це результат функціонування мовного засобу, тобто відбору і вживання, тому не може бути значенням. Експресивність як посилення виразності та зображення з'являється за рахунок аранжування засобів мови [10, с.9].

Таким чином, ми розуміємо під експресивністю передачу смислу висловлювань у тексті з підвищеною інтенсивністю за допомогою мовностилістичних засобів виразності з метою логічного або емоційного посилення змісту тексту; при цьому текст або частина тексту, що маркована експресивністю, володіє підсиленням впливом на реципієнта, а отже, відповідним прагматичним ефектом.

Для мовного стилю Івана Огієнка характерна експресивність, яка створює прагматичний ефект на читача. Наприклад, у «Рідній мові» автор використовує риторичні питання, які посилюють емоційну експресивність: *«І кому потрібно знати, як вимовляє чуже слово неписьменний селянин?»* [7, с.210]; *«Чи бачили ж ви щось подібне в ставленні до лікаря рідної мови?»* [7, с. 91]; *«Хто силував Голоскевича подавати такого блюзнірського приклада? І нащо сіється ця безбожна азіація тут, у вільному світі?»* [7, с.371]; *«А чи існує в нас наука рідної мови? Чи є в нас мовознавча література для широкого громадянства й для шкільної молоді поза звичайною граматиною?»* [7, с.91]; *«Як же писати для широких мас?»* [7, с.189]. Риторичні питання активізують виклад думки автора та вказують на вагомість проблематики.

Окличні інтонації в мовному стилі Івана Огієнка також створюють емоційну експресивність. Наприклад, автор часто використовує окличні речення: *«Рідна мова – то душа народу, і хто цурається її – той душі своєї цурається!.....Коли ти українець, але української мови не знаєш, ти українець мертвий!»* [7, с.136]; *«Взагалі, треба пам'ятати, що церква – основа культури літературної мови!»* [7, с.146]; *«А між тим правило цієї зміни має десяток винятків!»* [7, с.152]; *«А наші письменники нерідко грішать проти цього аж за»*

надто!» [7, с.190]; «Аж надто штучний стиль!» [7, с.195]; «Ми не вміємо правильно писати слів святих осіб та освячених речей! Не вміємо, бо нас ніхто добре не навчав цього!» [7, с.375]; «...але чужа російська школа сильно затемнила нам свій рідний звичай, а прищепила таки чужий – не церковний і не чеснотний! І сьогодні ми не маємо добре виробленого й усталеного правопису святих слів. А це ж справа дуже важлива!» [7, с. 375]. Окличні інтонації мови Івана Огієнка створюють прагматичний ефект на читача. Автор дає змогу читачеві замислитися над проблемою та знайти її вирішення.

Емоційна експресивність Івана Огієнка спостерігається в емоційно-забарвлених звертаннях і закличках: «Не робім так і ми!» [7, с. 48]; «Бути двома в тому краї, де живемо, це наш конечний обов'язок!» [7, с.134]; «Не вживаймо ж у своїх писаннях малозрозумілих чужих слів!» [7, с.192]. Такі звернення та заклички є результатом емоцій, переживань автора.

Емоційність та виразність мови Івана Огієнка посилюються за рахунок вживання синтаксичних засобів виразності. У синтаксисі практично всі елементи мають виразне навантаження, володіють виразністю форм, структури, що складає основу стилістичного значення. Синтаксичні засоби є нормативними структурами, виразність яких визначається контекстом, а також синтаксичними структурами, що володіють певним, хоча і достатньо абстрактним, характером виразності [3, с.97].

У мові Івана Огієнка є прийом, який пов'язаний з редукцією синтаксичних структур – апозиопезис. Суть редукції полягає в опущенні одного чи декількох необхідних членів речення. Одним із різновидів редукції є апозиопезис, що характеризується раптовим обривом думки в середині висловлення або не доведення її до кінця [3, с.100]. Наприклад: «Коли загубимо мову – загине й українська нація...» [7, с.138]; «Правда, такий пише й бог, господь, замість Бог, Господь...» [7, с.369]; «І ці слова легковажно, а може й навмисне, перекрутили: христити, хрещення, христитися...» [7, с.368-369]; «Ми не безбожники – у нас є своя власна багатовікова традиція і нам сором писати за комуністичними вказівками...» [7, с.331]; «Думаю, що це було просте незнання справи...» [7, с.370]; «Ця форма держиться, та форма, що постала в советах з невідомо яких побудок, серед яких невиключене й навмисне баламутство...» [7, с.370]. Обрив думки слугує для акцентування неочікуваної зміни стану. Автор спрямовує увагу читача на важливість ситуації, але в той же час змушує читача замислитися над питанням: чому так сталося?

Для досягнення експресивності Іван Огієнко використовує граматичний паралелізм, що полягає в незмінному повторенні структури речення і/або граматичних форм слів. Наприклад: «**Мова** – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. **Мова** – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. **Мова** – душа кожної національності, її святості, її найцінніший скарб...» [8, с.239].

У текстах І. Огієнка наявні засоби виразності – епітети. Наприклад: «... власне з часу заведення української школи в 1917 р. розпочинається унормування українського правопису вже в поважних розмірах» [5].

Тексти Івана Огієнка інформують і переконують читача, викликають у нього певні асоціації, то ж тексти багаті на порівняння: «Кожна мова на обидва боки є **ніби мостом** до мови сусідньої», «Наша рідна мова – це найцінніша перлина, якою ми володіємо» [12].

Образність текстів Івана Огієнка створює передумови аналізу текстів у прагматичному аспекті. За І.Р. Гальперіном художній текст, який має певну направленість і прагматичну настанову, може виступати предметом аналізу у прагматичному аспекті [4, с.18]. Прагматичний аспект органічно входить у теорію тексту, оскільки текст є основною одиницею комунікації і разом з

функцією передачі предметно-логічної інформації володіє функцією передачі оцінної та іншої прагматичної інформації. Тому текст має функцію впливу. Згідно з І.А. Бехтою прагматику тексту визначає ситуація спілкування [2, с.72]. Основна увага в комунікативних ситуаціях приділяється діям автора і читача. Складовими комунікативно-прагматичної ситуації є суб'єкт мовлення і адресат, саме вони визначають два аспекти вивчення прагматики тексту: прагматичну настанову і прагматичне сприйняття [6, с.62].

У сучасній лінгвістиці існує стійка тенденція, згідно з якою стилістичні й прагматичні чинники різних типів тексту та дискурсу розглядаються у взаємній обумовленості. Стилістичні засоби обираються для реалізації певних прагматичних завдань тексту, і одночасно кожний стилістичний аспект тексту обов'язково має прагматичне навантаження. Єдність розгляду надає підстави для виокремлення таких досліджень у прагматилістичній парадигмі.

Тексти Івана Огієнка характеризується прагматичним ефектом, оскільки автор впливає на розвиток подій у тексті; показує негативне чи позитивне ставлення, порушує питання життєвих істин і таким чином впливає на розуміння, усвідомлення проблеми читачем. Образні компоненти в текстах І. Огієнка використовуються для впливу на емоційну сферу адресата, вони інформують, переконують, закликають. Лексичні одиниці стислі й водночас із глибоким змістом, вони виконують пізнавальну, оцінну функції, сприяють формуванню нових понять. Прагматичною ефективністю текстів Івана Огієнка є залучення читача автором до співпереживання, співрозуміння в конкретній ситуації.

Отже, мовний стиль Івана Огієнка є відносно автологічним і водночас експресивним. Мові Івана Огієнка характерні значні за обсягом роздуми, в яких присутня емоційна експресивність, яка виявляє себе в емоційно-забарвлених звертаннях і закликах, відступах, риторичних питаннях, окличних інтонаціях, що створюють прагматичний ефект на читача. Аналіз матеріалу наукового доробку Івана Огієнка дає змогу сучасним лінгвістам вирішувати актуальні питання стилістики.

Перспективами подальших розвідок є дослідження прагматичних функцій текстів Івана Огієнка.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. М.: Просвещение, 1990. 301 с.
2. Бехта І.А. Прагматика оповідного дискурсу в газетно-публіцистичному стилі. *Новини філології*. Миколаїв: Вид-во МДНУ ім. Петра Могили, 2006. № 4 (24). С. 71-84.
3. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. М.: Высшая школа, 1983. 272 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 138 с.
5. Історія українського правопису: XVI-XX століття. (Передне слово). URL: <http://litopys.org.ua>, (дата звернення: 15.10. 2020).
6. Мукатаєва Я.В. Прагматика дискурсу шванку: авторські мовленнєві стратегії. *Мова і культура*. К., 2008. Т. 12. Вип. 10. С. 58-64.
7. Огієнко І. Рідна мова. Київ: Наша культура і наука, 2010. 435 с.
8. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991.
9. Огієнко І. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення літературної мови. Львів: З друк. т-ва ім. Шевченка. 1924. 496 с.
10. Сакиєва Р.С. Deutsch. Эмоциональная разговорная речь. Высшая школа. М., 1991. 192 с.
11. Тимошик М. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) у боротьбі за українську Україну. Огієнко І. Українська культура. Київ: Наша культура і наука, 2002. С. 9-52.

12. Українська мова. Постанова української мови. URL: <http://litopys.org.ua>, (дата звернення: 17.10. 2020).

References:

1. Arnold I.V. Stylistics of modern English. Moscow: Prosveshcheniye, 1990. [In Russian].
2. Bekhta I.A. Pragmatics of narrative discourse in the journalistic style. *Novitnyia philologia*. Mykolaiv: Vyd-vo MDNU imeni Petra Mohyly, 2006. Vol. 4. P. 71-84. [In Ukrainian].
3. Brandes M.P. Stylistics of the German language. Moscow: Vysshaya shkola, 1983. [In Russian].
4. Halperin I.R. Text as object of linguistic research. Moscow: Nauka, 1981. [In Russian].
5. History of Ukrainian spelling: XVI-XX centuries. Front word. URL: <http://litopys.org.ua>. [In Ukrainian].
6. Mukataeva Ya.V. Pragmatics of Schwank discourse: author's speech strategies. *Mova i kul'tura*. 2008. Vol. 12. P. 58-64. [In Ukrainian].
7. Ohienko I. Native language. Kyiv: Nasha kul'tura i nauka, 2010. [In Ukrainian].
8. Ohienko I. Ukrainian culture. Short history of cultural life of the Ukrainian people. Kyiv: Abrys, 1991. [In Ukrainian].
9. Ohienko I. Ukrainian stylistic dictionary: Handbook for learning literary language. L'viv: 3 druk. nauk. t-va imeni Shevchenko, 1924. [In Ukrainian].
10. Sakieva R.S. German. Emotional spoken language. Moscow: Vysshaya shkola, 1991. [In Russian].
11. Tymoshyk M. Ivan Ogienko (Metropolitan Hilarion) in the struggle for Ukrainian Ukraine. Ukrainian culture. Kyiv: Nasha kul'tura i nauka, 2002. [In Ukrainian].
12. Ukrayins'ka mova. Postannya ukrayins'koyi movy. URL: <http://litopys.org.ua>. [In Ukrainian].

The article analyzes the peculiarities of the language style of the outstanding Ukrainian scientist, Professor Ivan Ohienko. Ivan Ohienko is known to have made a great contribution to the development of the stylistics of the Ukrainian language.

An important contribution to the normalization of the stylistics of the Ukrainian language is «Ukrainian Stylistic Dictionary: A Textbook for the Study of Literary Language» by Ivan Ohienko. The dictionary contains a number of stylistic instructions, materials for historical understanding of spelling and literary variants of grammatical forms.

It is an established fact that many normative words suggested by Ivan Ohienko were accepted by modern stylistics. The scientist considered purity, uniqueness, correctness, clarity of form, richness of forms, and color to be the main features of any literary language.

Ivan Ohienko's magazine «Ridna Mova» came to be considered as a find for studying the author's style. At the same time, the analysis of the material of his scientific achievements allows modern linguists to solve current linguistic issues.

It is concluded that Ivan Ohienko's language style is relatively autologous and at the same time expressive. Ivan Ohienko's language is characterized by considerable reflections laden with emotional expressiveness, which manifests itself in emotionally-colored appeals and pleas, digressions, rhetorical questions, and exclamatory intonations.

Our research shows that the emotionality and expressiveness of Ivan Ohienko's language are enhanced due to the use of syntactic means of expression: apitopesis, and grammatical parallelism.

Attention is drawn to the fact that Ivan Ohienko's language style is characterized by expressiveness, which produces a pragmatic effect on the reader. The author influences the development of events in the text; shows a negative or positive attitude, raises questions of life truths and thus affects the understanding, awareness of the problem by the reader. Figurative components in I. Ohienko's texts are used to influence the emotional sphere of the addressee, they inform, persuade, and encourage.

Key words: autology, expressiveness, emotionality, language, pragmatism, style.

Отримано: 22.10.2020 р.